

BP PROF. KUL DR HAB. WIESŁAW ŚMIGIEL

PRÓBA UKAZANIA AKTUALNEJ SYTUACJI KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

*An Attempt to Present a Current Situation
of the Catholic Church in Poland*

Kościół katolicki nie jest abstrakcyjnym pojęciem, ale żywą wspólnotą (horyzontalną i wertykalną), która w wymiarze widzialnym urzeczywistnia się w określonych uwarunkowaniach miejsca i czasu. Tych rozmaitych uwarunkowań jest sporo – od kontekstu historycznego, społeczno-politycznego, przez ekonomiczny, aż po kulturowy. Najogólniej można przyjąć, że uwarunkowania i zdolności ewangelizacyjne to podstawowe składniki ukazujące kondycję Kościoła. Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie: jaka jest aktualna sytuacja Kościoła w Polsce? Jakie są kluczowe uwarunkowania jego działania, jaka jest jego żywotność oraz jakie są jego blaski i cienie? Refleksja ograniczona do ram artykułu pozwala wyłącznie na zasygnalizowanie pewnych problemów. Jest to raczej głos w dyskusji oraz przyczynek do dalszych badań.

Kościół w Polsce na tle Europy wciąż jawi się jako ostoja katolicyzmu, dotyczy to głównie autodeklaracji wiary, choć również częstotliwość praktyk religijnych wciąż jest wysoka. Niemniej zdaniem socjologów w Polsce nie występuje „sekularyzacja galopująca”, ale można dostrzec symptomy tzw. „sekularyzacji pełzającej”, która stopniowo, ale systematycznie kruszy fundamenty tradycyjnie pojętej religijności. Można również zauważyć spadek zaufania do Kościoła jako instytucji, szczególnie wśród ludzi młodych. Niemniej trudno wskazać dominujące tendencje, które pozwoliłyby wskazać jednoznaczne kierunki przemian i wyznaczyłyby prognozę rozwoju. Ponadto diagnoza socjologiczna ukazuje stan w chwili badania, a wszelkie próby

długoterminowych rokowań, nawet w oparciu o rzetelne dane empiryczne, obciążone są sporym ryzykiem pomyłki.

Trudności w opisie i ocenie Kościoła w Polsce

Ukazanie w miarę możliwości wyczerpującej i obiektywnej sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce jest niezwykle trudne, ponieważ złożone są uwarunkowania jego działania, jak i skomplikowana wewnętrzna dynamika. Ponadto w naszym kraju występują znaczące różnice w kondycji Kościoła w poszczególnych regionach i diecezjach (np. wskaźnik *dominantes* w diecezji łódzkiej wynosi 24,8%, archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej 24,9%, koszalińsko-kołobrzeskiej 25,9%, a w diecezji tarnowskiej 70,1%, diecezji rzeszowskiej 64,6%, archidiecezji przemyskiej 59,6%).

Niemal każdy opis i diagnoza Kościoła katolickiego w Polsce obciążone są ideologicznym balastem. Środowiska lewicowo-liberalne raczej rysują obraz Kościoła anachronicznego, represyjnego i nieatrakcyjnego, który jeśli nie jest w ruinie, to przynajmniej widać na nim poważne pęknięcia i jest tylko kwestią czasu, kiedy dozna znaczącego kryzysu. Nieco łagodniej, ale również z niepokojem oceniają kondycję Kościoła w Polsce niektórzy przedstawiciele nurtu progresywnego, który zmierza do modernizacji struktur kościelnych. Widzą oni w Kościele przede wszystkim instytucję z przeszłości, która jest za mało otwarta, aby skutecznie odpowiadać na wyzwania, które niesie pluralizm społeczno-kulturowy. Zwolennicy nowej ewangelizacji widzą w Kościele w Polsce potencjał religijności, choć nie koniecznie odpowiada temu żywa wiara. Dostrzegają oni autodeklaracje wiary i wskaźniki praktyk religijnych nie jako wartość samą w sobie, ale jako punkt wyjścia do nawrócenia pastoralnego. Wreszcie skrajne stanowisko prezentują środowiska ultrakatolickie, które przekonują o żywotności, sile i niemal mesjańskiej roli Kościoła w Polsce oraz w Europie. Ukazują go jako bastion katolicyzmu, który jest w stanie postawić tamę laicyzacji (sterowanej i spontanicznej) oraz skutecznie prowadzić ewangelizację. Te środowiska wyznaczają Kościołowi w Polsce zadanie odbudowania rozmytej tożsamości europejskiej.

Jednak ich postulaty dotyczą głównie powrotu do tradycyjnego duszpasterstwa.

Tymczasem sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce nie jest zła, ani dobra – po prostu jest specyficzna i trzeba ją odczytać jako współczesny znak czasu. W takim rozumieniu staje się wyzwaniem i zadaniem, a nie powodem do chluby i zadowolenia lub okazją do narzekania i roztaczania negatywnej wizji Kościoła w kryzysie¹. Przecież wiadomo, co należy czynić – głosić Dobrą Nowinę! Natomiast wciąż aktualne jest pytanie w jaki sposób to czynić? Nie tylko idzie o to, by zatrzymać wierzących, wzmocnić struktury i obronić status quo, ale zadania i cele są bardziej ambitne: odnaleźć i pozyskać dla Chrystusa tych, którzy się zagubili. Nie można również zaniedbać działalności misyjnej, tej *ad extra* i *ad intra*². Rzetelne rozeznanie sytuacji Kościoła w Polsce pomaga znaleźć kierunki działania, które byłby odpowiedzią na współczesne znaki czasu. Przecież znak czasu, jako specyficzny rodzaj przemawiania Boga do człowieka, domaga się odczytania, ewangelicznej (teologicznej) interpretacji i działania³.

Kontekst historyczny oraz uwarunkowania społeczno-polityczne

Nie sposób zrozumieć sytuacja Kościoła w Polsce bez kontekstu historycznego. Z przeszłości Kościół wyłania się jako obrońca i opiekun narodu. Rok 2016 to rocznica 1050-lecia chrztu Mieszka I, czyli

¹ Papież Franciszek w adhortacji „*Evangelii gaudium*” przestrzegł przed „egoistyczną acedią” (EG 81) oraz „psychologią grobu, która stopniowo zamienia chrześcijan w muzealne mumie” (EG 83). Papież podkreślił, że należy „zdecydowanie odciąć się od proroków nieszczęść, głoszących co najgorsze, tak jakby bliski już był koniec świata” (EG 84), gdyż „zły duch przegranej jest bratem pokusy oddzielenia przed czasem ziarna od kłokolu, produktem lękliwego i egocentrycznego zniechęcenia” (EG 85).

² Zob. W. Śmigiel, *W kierunku misyjnego przeobrażenia Kościoła w Polsce*, w: Komisja Duszpasterstwa Episkopatu Polski, *Idźcie i głóście. Przez Chrystusa, z Chrystusem, w Chrystusie. Przez wiarę i chrzest do świadectwa. Program duszpasterski Kościoła w Polsce 2013-2017*, Poznań 2016, s. 259-272.

³ Por. D. Valentini, *Segni dei tempi*, w: *Dizionario di Pastorale della comunità cristiana*, a cura di V. Bo, C. Bonacelli, I. Castellani, F. Peradotto, Assisi: Cittadella Editrice 1980, s. 532-534.

symboliczny moment Chrztu Polski. Wówczas rozpoczął się długi, ponieważ trwający kilka wieków, proces chrystianizacji, który nie został przerwany pomimo zawirowań historycznych. Od tamtego czasu Polska jest nieprzerwanie chrześcijańska oraz wierna papieżowi. Chrzt Polski to według wielu historyków najważniejszy moment w historii państwa, ponieważ stało się ono częścią zachodnioeuropejskiej cywilizacji chrześcijańskiej oraz znalazło się w kręgu kultury łacińskiej⁴. Wówczas wyznaczono rdzeń, wokół którego kształtowała się polska tożsamość narodowa⁵.

W czasie zagrożeń naród łączyła wiara i przynależność do Kościoła. Najwyraźniej było to widoczne w czasie zagrożeń zewnętrznych i wojen. Dla przykładu można wskazać na czas zaborów, gdy wiara katolicka i polskość zrosły się i były podtrzymywane i manifestowane w Kościele. Dlatego też najpoważniejsi i najgroźniejsi przeciwnicy państwa Polskiego uderzali w Kościół katolicki – tak było w czasie zaborów, okupacji niemieckiej i tak było w okresie komunizmu⁶. W okresie komunizmu Kościół był bodajże jedyną przestrzenią wolności i parasolem ochronnym dla działaczy demokratycznej opozycji. Wprawdzie część społeczeństwa ulegała propagandzie antykościelnej, ale laicyzacja sterowana (narzucona) okazała się płytką i nie zdołała doprowadzić do erozji religii. Dlatego przynależność do Kościoła katolickiego pomagała zachować tożsamość narodową, w pewnym sensie Kościół jawił się również jako „sumienie narodu”. Zatem z przeszłości Kościół katolicki wyszedł jak obrońca i opiekun narodu.

Z kontekstem historycznym łączą się uwarunkowania społeczno-polityczne. Współcześnie w Polsce stykają się dwa trendy negatywne: pierwszy jest związany z konsekwencjami komunizmu,

⁴ Zob. *1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*, red. P. Ciecieląg [i in.], Warszawa 2016.

⁵ A. Duda, *Orędzie Prezydenta RP przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski* (Poznań, 15 IV 2016), Tekst na Oficjalnej Stronie Prezydenta RP, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,37,oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski-pleng.html> (4 V 2016).

⁶ Por. tamże.

drugi z konsumpcyjno-liberalnym stylem życia⁷. Do pozytywnych uwarunkowań można zaliczyć coraz większą świadomość społeczną i aktywizację społeczeństwa; demokrację i pluralizm polityczny, które zakładają konieczność świadomego wyboru; powstawanie oddolnych inicjatyw obywatelskich itd. W Polsce stopniowo kształtuje się społeczeństwo obywatelskie, co przekłada się również na życie wspólnot parafialnych.

W sferze religii poważnym problemem są konsekwencje ideologii marksistowskiej z okresu PRL-u. Państwo totalitarne przestało istnieć, ale pozostali ludzie oraz środowiska przesiąknięte klimatem tamtego okresu. Utrzymuje się mentalność ludzi, która została ukształtowana w komunizmie. Poza tym wydarzenia ostatnich lat pokazują, że w Polsce występują tendencje sekularyzacji spontanicznej, choć nie można wykluczyć, że wciąż istnieje laicyzacja sterowana, tylko trudniej jednoznacznie wskazać jej podmiot⁸.

W procesie transformacji ustrojowej, która dokonała się w Polsce po 1989 roku, Kościół odegrał znaczącą rolę, ale też stał się obiektem krytyki. Szczególnie aktywne zaangażowanie katolików w politykę stało się punktem newralgicznym⁹. W pierwszym okresie demokratycznej Polski lewica i radykalne środowiska antyklerykalne powróciły do lansowania sekularyzmu, rozumianego jako ideologia¹⁰. Środowiska te zaczęły wysuwać postulaty ograniczenia lub nawet usunięcia oznak religijności z przestrzeni publicznej, wycofania

⁷ R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 67.

⁸ Tamże.

⁹ Świadczyły o tym spory wokół ratyfikacji konkordatu, zapisów dotyczących relacji między Kościołem a państwem w Konstytucji RP oraz obecność duchownych w życiu politycznym. R. Kamiński, *Kościół a życie publiczne jako problem pastoralny*, w: Rada Naukowa Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 1, *Wykłady i wprowadzenia do dyskusji grupowych*, red. K. Gózdź, K. Klauza, Cz. Rychlicki, H. Słotwińska, P. Szczur, Lublin 2004, s. 111.

¹⁰ Por. H. Skorowski, *Aktualna kondycja społeczeństwa polskiego*, w: *Pogranicza. Historia – socjologia – teologia*, red. J. Chył, K. Krzemiński, P. Zientkowski, Łeba 2014, s. 22-23.

katechezy ze szkół oraz zakazu uczestnictwa duchownych w uroczystościach państwowych. Laicka batalia dotyczyła również spraw moralnych, głównie zmian w prawie, które ułatwiałyby dostęp do aborcji, umożliwiły związki osób tej samej płci, usankcjonowały procedury *in vitro* i wiele innych zapisów sprzecznych z zasadami moralności chrześcijańskiej.

Ponadto należy uwzględnić fakt, że w Polsce nadal żyją byli członkowie PZPR, funkcjonariusze UB, wywiadu PRL, teoretycy i praktycy marksizmu oraz inni beneficjenci tamtego okresu. Żyją oni tęsknotą za czasem komunizmu i tamtym „porządkiem” (raczej nieporządkiem) społecznym. Część z nich w czasie transformacji ustrojowej przeszła na pozycje establishmentu ekonomicznego, a część ulokowała się w różnych środowiskach opiniotwórczych. Poza tym żyją ich dzieci, wnuki, całe rodziny wychowane w duchu antykościelnym. To ludzie dla których fakt, że katolicy mogą publicznie świadczyć o wierze i przynależności do Kościoła jest niezwykle trudny do zaakceptowania. Te poglądy są wzmacniane przez europejskie prądy liberalne oraz „utrata pamięci i dziedzictwa chrześcijańskiego, któremu towarzyszy praktyczny agnostycyzm i obojętność religijna” (EE 7)¹¹. Papież Jan Paweł II w czasie homilii w Skoczowie trafnie scharakteryzował konsekwencje czasu komunizmu: „Czy może historia płynąć przeciw prądowi sumień? Za jaką cenę może? (...) Tą ceną są, niestety, głębokie rany w tkance moralnej narodu, a przede wszystkim w duszach Polaków, które jeszcze się nie zabiłszy, które jeszcze dłużej trzeba będzie leczyć” (22 V 1995 r.).

Konsekwencje tych tendencji widać w sposobie wartościowania młodego pokolenia, w znacznej mierze uformowanego przez obraz świata prezentowany przez media elektroniczne, głównie Internet. Niepokojące są również zmiany mentalnościowe dotyczące etyki seksualnej i trwałości małżeństwa.

¹¹ W. Śmigiel, *Zaangażowanie katolików świeckich w politykę – specyfika sytuacji w Polsce*, w: *Kościół. Komunia i dialog*, red. P. Kantyka, J. Czerkawski, T. Siemieniec, Kielce 2014, s. 280-282.

Religijność Polaków

Z badań socjologicznych wynika, że religijność to – zdaniem Polaków – jedna z nielicznych dziedzin, w której od końca lat osiemdziesiątych nastąpiły niekorzystne zmiany¹². O spadku religijności w ostatnim dwudziestopięcioleciu przekonanych jest aż dwie trzecie dorosłych Polaków (67%). Jej wzrost dostrzega jedynie co dziesiąty respondent (10%) i praktycznie tyle samo (11%) nie zauważa istotnych zmian w tym zakresie. Dane empiryczne oparte na autodeklaracjach nie wskazują na aż tak istotne zmiany, jednak można zaobserwować przechylenie w kierunku bardziej zindywidualizowanej i jednocześnie mniej zinstytucjonalizowanej religijności, w której niedzielne uczestnictwo w Mszy świętej nie jest obligatoryjne, a kanon wiary katolickiej nie musi być przyjmowany w całości¹³. Szczególnie w odniesieniu do zasad moralnych współczesnych katolików w Polsce cechuje wybiórczość i relatywizm.

Socjologiczne badania Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC w Polsce pokazują bardziej pozytywny obraz praktyk religijnych. Wynika z nich, że uśredniony wskaźnik *dominantes* dla Polski wynosi 39,1%, zaś *communicantes* 16,32%, przy tendencji stopniowego spadku *dominantes* i wzroście *communicantes*. Natomiast niewątpliwie pozytywna zmian nastąpiła w zakresie *participantes*, ponieważ w ostatnich 20 latach nastąpił wzrost z 3% do 8%¹⁴.

Globalny obraz danych empirycznych może wskazywać, że w Polsce następuje stopniowa polaryzacja postaw religijnych¹⁵. Cześć wiernych tworzy jądro wspólnoty parafialnej – czuje się odpowiedzialna za Kościół oraz angażuje się w życie parafii i wspólnot eklezjalnych. Dla innych religia nadal pozostaje ważną sferą życia, ale w wielu aspektach nie stanowi w społeczeństwie pluralistycznym wyznacznika

¹² Zob. R. Boguszewski, *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, Warszawa, Komunikat z badań CBOS nr 26/2015.

¹³ Por. Tenże, *Religijność i moralność w społeczeństwie polskim – zależność czy autonomia? Studium socjologiczne*, Toruń 2012, s. 163-165.

¹⁴ Zob. W. Sadłoń, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*, Warszawa 2015.

¹⁵ Zob. *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, red. P. Ciecieląg [i in.], Warszawa 2014.

codziennego postępowania. Rysuje się rozdźwięk pomiędzy wiarą wyznawaną a praktykowaną. Pojawiła się też grupa katolików nominalnych, obojętnych, raczej przywiązanych do tradycji, akceptujących niektóre zwyczaje związane z religią, ale żyjąca według świeckich projektów na życie. W ich życiu religia jest zbyteczna w życiu codziennym, ale pomaga sensownie zagospodarować niektóre ważne egzystencjalne wydarzenia np. narodziny, małżeństwo oraz śmierć kogoś bliskiego¹⁶.

Powołania kapłańskie i zakonne

W roku akademickim 2015/2016 w seminariach duchownych w Polsce kształciło się 4612 kleryków, w tym 1029 na pierwszym roku. W seminariach zakonnych było 1803 kleryków, w tym 351 na pierwszym roku. Najwięcej kleryków mieli franciszkanie – 165, salezianie – 152, franciszkanie konwentualni – 145, kapucyni – 106 oraz dominikanie – 102. Są również zgromadzenia, które w ogóle nie mają kleryków w seminariach. W męskich zgromadzeniach zakonnych w postulacie było 286 osób oraz w nowicjacie – 511. Najwięcej postulątów mieli franciszkanie – 56, kapucyni – 43 i franciszkanie konwentualni – 38. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że niektóre zgromadzenia, np. salezianie, nie prowadzą postulatu¹⁷. Relatywnie spora liczba powołań do zgromadzeń zakonnych żyjących według reguły św. Franciszka z Asyżu to prawdopodobnie jeden z elementów „efektu papieża Franciszka”.

Trudniejsze do opracowania są powołania do żeńskich instytutów życia konsekrowanego, ponieważ formacji zakonnych jest znaczna ilość oraz dane nie zawsze są na bieżąco udostępniane. Ze statystyk

¹⁶ Na tle krajów zachodnioeuropejskich społeczeństwo polskie nadal prezentuje wysoki poziom religijności. Jednak katolicyzmu polskiego nie da się opisać w kategoriach jednorodnego faktu społecznego. Z jednej strony procesy sekularyzacyjne, a z drugiej ewangelizacja. W konsekwencji tych sprzecznych oddziaływań społeczno-kulturowych należy przyjąć „wielościżkową” interpretację procesów przemian w polskim katolicyzmie (między sekularyzacją i ewangelizacją).

¹⁷ Por. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, *Dane dotyczące powołań*, <http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie/117-powoania.html> (22 IV 2016).

żeńskich instytutów życia konsekrowanego wynika, że w 2004 r. w Polsce było 22 568 siostr zakonnych, w tym 1410 klauzurowych, 741 nowicjuszek oraz 484 postulantek. Liczba siostr zakonnych systematycznie, choć powoli maleje. W roku 2013 było ich w Polsce 19 037, podczas gdy w 1990 – 26 081, w 1994 – 24 985, w 1998 – 25 424, a w 2006 – 23 039. W 2013 r. do złożenia ślubów przygotowywało się 501 kandydatek. W latach 1991-2005 ubyło 200 żeńskich domów zakonnych. Spadek ten nie dotyczy klasztorów klauzurowych, których w tym okresie przybyło¹⁸.

Analizując dynamikę powołań kapłańskich i zakonnych w Polsce należy również uwzględnić kryzys demograficzny. Mniejsza liczba młodych ludzi, w tym zdających egzamin dojrzałości, przekłada się również na liczbę kandydatów do stanu duchownego i zgromadzeń zakonnych. Dlatego w ostatniej dekadzie w odniesieniu do powołań męskich – zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych – można zauważyć nieznaczny spadek. Natomiast w zgromadzeniach żeńskich pojawiła się wyraźna tendencja spadkowa, która jednak ominęła zakony klauzurowe.

Blaski i cienie Kościoła w Polsce

Pozytywnym zjawiskiem jest znaczny wzrost *participantes*, którzy stanowią jądro wspólnot kościelnych. Można przyjąć, że ich poziom w granicach 8-10% może przyczynić się do skutecznej odnowy, a w sprzyjających okolicznościach do przemiany parafii z instytucji usług religijnych w postulowaną wspólnotę wspólnot. *Participantes* to przede wszystkim członkowie różnych zrzeszeń eklezjalnych (wspólnot, ruchów, stowarzyszeń i grup) oraz osoby zaangażowane w duszpasterstwo (świeccy pracownicy parafii, członkowie rad duszpasterskich i parafialnych, doradcy życia rodzinnego, nadzwyczajni szafarze Komunii świętej itd.). Nakierowanie ich na posługę

¹⁸ Zob. *Najnowsze statystyki powołań kapłańskich i zakonnych w Polsce*, <http://www.niedziela.pl/arttykul/81280/nd/Najnowsze-statystyki-powolan-kaplanskich> (22 IV 2016).

ewangelizacyjną, a niekiedy wręcz misyjną jest szansą na ożywienie Kościoła w Polsce.

Papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* napisał, iż „Mnożenie się i rozrastanie stowarzyszeń i ruchów w przeważającej mierze młodzieżowych można interpretować jako działanie Ducha Świętego, otwierającego nowe drogi w odpowiedzi na ich oczekiwania i w poszukiwaniu głębokiej duchowości i bardziej konkretnego poczucia przynależności. Trzeba jednak sprawić, by uczestnictwo tych grup w obrębie całego duszpasterstwa Kościoła było bardziej stabilne” (EG 105). W Polsce wzrostowi wskaźników *participantes* towarzyszy coraz większa aktywność zrzeszeń eklezjalnych – wspólnot, ruchów, stowarzyszeń i grup. Prowadzą one odważnie ewangelizację w różnych środowiskach, również tych dystansujących się od Kościoła np. Przystanek Jezus czy ewangelizacja uliczna. Badania socjologiczne wykazują, że u Polaków należący do zrzeszeń religijnych następuje stopniowa zmiana motywacji zaangażowania w życie Kościoła od wiary zbudowanej na tradycji, przekazywanej głównie przez rodzinę, do wiary opartej na osobistych wyborach¹⁹.

Rozbudowane struktury kościelne, głównie zaplecze instytucjonalne, nie musi być balastem dla Kościoła, gdyż umiejętnie zagospodarowane stanowi ważną pomoc w posłudze pastoralnej. Atutem jest Caritas, które swoim działaniem obejmuje wielu ludzi dotkniętych różnymi wymiarami biedy. Jest to też pole zaangażowania wielu młodych ludzi działających w parafialnych i szkolnych Zespołach Caritas.

Wyzwaniem dla Kościoła w Polsce jest kryzys małżeństwa i rodziny. Z roku na rok rośnie liczba rozwodów cywilnych, związków niesakramentalnych, a wśród nich i wolnych związków²⁰. Jest

¹⁹ A. Schulz, *Wiosna Kościoła w Polsce*, w: *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, red. A. Petrowa-Wasilewicz, Warszawa 2000, s. 9.

²⁰ Liczba rozwodów w Polsce w 1946 roku nie przekraczała 10 tysięcy rocznie, w roku 1989 wynosiła prawie 40 tysięcy, natomiast w 2009 osiągnęła prawie 70 tysięcy. W ślad za tym rośnie liczba samotnych matek i spada liczba urodzin. W 2011 roku urodziło się w Polsce 388,8 tysiąca dzieci, spośród których 21,3% miało niezamężną matkę. Zob. J. Mariański, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Toruń 2012.

to związane z upowszechniającym się liberalnym stylem życia, który koncentruje się na tymczasowości i ucieka od decyzji fundamentalnych i długoterminowych. Nie bez znaczenie jest także emigracja zarobkowa, która doprowadziła do wielu rodzinnych problemów np. eurosieroctwo czy długotrwała rozłąka małżonków. Ten negatywny trend jest wzmacniany przez niektóre opiniotwórcze środowiska europejskie. Przykładem takiego myślenia jest „Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej”. Dokument zawiera stwierdzenie, że istnieje pandemia przemocy wobec kobiet, a jej źródłem jest tradycyjny model małżeństwa (monogamicznego i heteroseksualnego), dlatego ten tradycyjny model należy zastąpić alternatywnymi związkami (najlepiej partnerskimi)²¹. Zarysowane tendencje uderzające w tradycyjny i katolicki model małżeństwa i rodziny domagają się wzmocnienia duszpasterstwa rodzin i pastoralnej troski o związki niesakramentalne.

Wspomniane już uwarunkowania posługi pastoralnej w Polsce (głównie historyczne) sprawiają, że duszpasterze często z nostalgią wspominają to, co było; manifestują przywiązanie do tego, co jest; a potęgują lęk, a nawet wrogość wobec tego, co nowe. W imię wierności tradycji łatwo popaść w tradycjonalizm, który z samego faktu, że coś pochodzi z przeszłości nadaje mu bezwzględną wartość pozytywną. Tymczasem zdrowa tradycja to ciągłość i zmiana. Przyjmując za K. Rahnerem, że Kościół jest żywym organizmem, nie można odmówić mu prawa do nieustannej przemiany. Zawsze jednak z poszanowaniem elementów istotnych i niezmiennych, które stanowią fundament życia Kościoła (por. EG 35-39).

W tym kontekście niebezpieczeństwem jest immobilizm pastoralny, który skupia się na podtrzymywaniu utrwalonego status quo duszpasterstwa (por. EG 33). Taka postawa „prowadzi do narcystycznego i autorytarnego elitaryzmu, gdzie zamiast ewangelizowania pojawia się analiza i krytyka innych, a zamiast ułatwiania dostępu do łaski – traci się energię na kontrolę” (EG 94). Źródłem

²¹ P. Bortkiewicz, *Nietypowa troska o typowe małżeństwa? w: Duszpasterstwo rodzin w teorii i praktyce*, red. A. Pryba, Poznań 2015, s. 154-155.

takiego sposobu myślenia należy szukać w lęku przed tym, co nowe i związane z wysiłkiem²². Ponadto niechęć wobec tego, co nowe może wyrastać z przekonania, że sytuacja duszpasterstwa w Polsce jest na tyle indywidualna i specyficzna, że wskazania pochodzące z zewnątrz są dyskwalifikowane w punkcie wyjścia²³. Niebezpieczeństwo immobilizmu pastoralnego dotyka niemal w równym zakresie duchownych i świeckich. Wielu duchownych przyzwyczyło się do klerykalistycznej wizji Kościoła, a znaczna część katolików świeckich przywykła do Kościoła świątecznego, który jest potrzebny w ważnych życiowych momentach, ale jest zbytecznym balastem w codziennych wyborach życiowych.

Poważnym wyzwaniem dla Kościoła jest ewangelizacja i katechizacja młodego pokolenia Polaków²⁴. Pozytywnym doświadczeniem były Światowe Dni Młodzieży w Krakowie, które stały dla młodych okazją do umocnienia wiary. Jednak nadal potrzeba organicznej i pozytywnej pracy ewangelizacyjnej w parafiach. Kościołowi w Polsce niewątpliwie potrzeba odnowy i zmiany, ale nie w kluczu hermeneutyki reformy i zerwania, ale w duchu soborowej hermeneutyki ciągłości, która nie niszczy, lecz zachęca do pozytywnych zmian. Ewangelizacja powinna być priorytetem i kluczem porządkującym inne działania Kościoła²⁵.

Streszczenie

Na kondycję Kościoła katolickiego w Polsce ma wpływ wiele czynników i uwarunkowań. Współczesna dynamika Kościoła w Polsce ma swoje uwarunkowania historyczne oraz społeczno-polityczne. Z przeszłości Kościół wyszedł jako obrońca i opiekun narodu. Współcześnie w Polsce stykają się

²² Por. K. Wons, *Strategie Apostołów*, „Pastores” 2014 nr 2, s. 9-12.

²³ D. Rey, *Definicja nowej ewangelizacji i wyzwania stojące na jej drodze*, w: *Nowa ewangelizacja. Kerygmatyczny impuls w Kościele*, red. P. Sowa, K. Kaproń, Gubin 2012, s. 40.

²⁴ Por. W. Śmigiel, *Priorytety Kościoła w Polsce w świetle adhortacji *Evangelii gaudium**, „Roczniki Teologiczne”, 62 (2015) z.6, s. 37.

²⁵ Por. A. Godnarski, *Potrzebujemy ognia Ducha Świętego!* w: *Nowa ewangelizacja...*, s. 6-8.

dwa trendy negatywne: pierwszy związany z konsekwencjami komunizmu, drugi z konsumpcyjno-liberalnym stylem życia. Do pozytywnych uwarunkowań można zaliczyć coraz większą aktywizację społeczeństwa. Badania socjologiczne oparte na autodeklaracjach oraz badania dominicantes i communicantes wskazują na stabilną sytuację, choć można zaobserwować przechylenie w kierunku bardziej zindywidualizowanej i jednocześnie mniej zinstytucjonalizowanej religijności, w której niedzielne uczestnictwo w Mszy świętej nie jest obligatoryjne, a kanon wiary katolickiej i zasad moralności chrześcijańskiej nie muszą być przyjmowane w całości. Nieznacznie, ale systematycznie spada liczba powołań kapłańskich i zakonnych. Pozytywnym zjawiskiem jest znaczny wzrost tzw. participantes (8%), którzy stanowią jądro wspólnot kościelnych. Ich aktywność, odpowiednio ukierunkowana, może przyczynić się do skutecznej przemiany parafii w instytucji usług religijnych w postulowaną wspólnotę wspólnot. Natomiast słabością Kościoła w Polsce jest immobilizm pastoralny, który skupia się na podtrzymywaniu utrwalonego status quo duszpasterstwa (por. EG 33).

Summary

The situation of the Catholic Church in Poland is influenced by numerous factors and conditions. Modern dynamics of the Church in Poland has its historical and socio-political determinants. In the past the Church served as a defender and protector of the nation. Nowadays, in Poland there exist two negative trends; the first one associated with the communist past and the other which results from consumerism and liberal lifestyle. However, a growing activation of the society might be perceived as a positive factor. Sociological research based on self-declarations and the research on dominicantes and communicantes indicate a stable situation although more individualised and less institutionalised religiosity where Sunday participation in the Holy Mass is not obligatory and the canon of Catholic faith and moral principles are only partially received might be observed. There is a slight but systematic decrease in priestly and monastic vocations. A positive phenomenon is a slight increase in the so-called participantes (8%) who constitute a core of church communities. Their activity, if rightly directed, might contribute to the transformation of parishes from the institutions of religious services into a postulated community of communities. However, the weakness of the Church in Poland is pastoral immobilism which focuses on maintaining the existing status quo of pastoral ministry (cf. EG 33).

Słowa kluczowe: uwarunkowania duszpasterstwa, ewangelizacja, duszpasterstwo, religijność, powołania kapłańskie i zakonne, nawrócenie pastoralne, Kościół katolicki.

Key words: pastoral determinants, evangelisation, pastoral ministry, religiosity, priestly and monastic vocations, pastoral conversions, the Catholic Church

Biogram

Wiesław Śmigiel – biskup pomocniczy diecezji pelplińskiej; dr hab., prof. KUL; pastoralista, pracownik Instytutu Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL, wykładowca teologii pastoralnej w WSD w Pelplinie. Adres do korespondencji: ul. Kanonicka 1, 83-130 Pelplin, email: smigiel@kul.pl.

Bibliografia

- Boguszewski R., *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, Warszawa, Komunikat z badań CBOS nr 26/2015.
- Boguszewski R., *Religijność i moralność w społeczeństwie polskim – zależność czy autonomia? Studium socjologiczne*, Toruń 2012.
- Bortkiewicz P., *Nietypowa troska o typowe małżeństwa? w: Duszpasterstwo rodzin w teorii i praktyce*, red. A. Pryba, Poznań 2015, s. 153-167.
- Duda A., *Orędzie Prezydenta RP przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski* (Poznań, 15 IV 2016), Tekst na Oficjalnej Stronie Prezydenta RP, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,37,oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski-pleng.html> (4 V 2016).
- Franciszek, *Adhortacja apostołska „Evangelii gaudium”. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Kraków 2013.
- Godnarski A., *Potrzebujemy ognia Ducha Świętego! w: Nowa ewangelizacja Kerygmatyczny impuls w Kościele*, red. P. Sowa, K. Kaproń, Gubin 2012, s. 6-8.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, *Dane dotyczące powołań*, <http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie/117-powoania.html> (22 IV 2016)
- Najnowsze statystyki powołań kapłańskich i zakonnych w Polsce*, <http://www.niedziela.pl/arttykul/81280/nd/Najnowsze-statystyki-powolan-kaplanskich> (22 IV 2016).

- Kamiński R., *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007.
- Kamiński R., *Kościół a życie publiczne jako problem pastoralny*, w: Rada Naukowa Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 1, *Wykłady i wprowadzenia do dyskusji grupowych*, red. K. Gózdź, K. Klauza, Cz. Rychlicki, H. Słotwińska, P. Szczur, Lublin 2004, s. 111-114.
- Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, red. P. Ciecieląg [i in.], Warszawa 2014.
- Mariański J., *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Toruń 2012.
- Rey D., *Definicja nowej ewangelizacji i wyzwania stojące na jej drodze*, w: *Nowa ewangelizacja. Kerygmatyczny impuls w Kościele*, red. P. Sowa, K. Kaproń, Gubin 2012, s. 34-72.
- Sadłoń W., *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*, Warszawa 2015.
- Szulz A., *Wiosna Kościoła w Polsce*, w: *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, red. A. Petrowa-Wasilewicz, Warszawa 2000, s. 9-11.
- Skorowski H., *Aktualna kondycja społeczeństwa polskiego*, w: *Pogranicza. Historia – socjologia – teologia*, red. J. Chyła, K. Krzemiński, P. Zientkowski, Łeba 2014, s. 21-40.
- Śmigiel W., *Priorytety Kościoła w Polsce w świetle adhortacji Evangelii gaudium*, „Roczniki Teologiczne”, 62(2015) z.6, s. 33-45.
- Śmigiel W., *W kierunku misyjnego przeobrażenia Kościoła w Polsce*, w: Komisja Duszpasterstwa Episkopatu Polski, *Idźcie i głoscie. Przez Chrystusa, z Chrystusem, w Chrystusie. Przez wiarę i chrzest do świadectwa. Program duszpasterski Kościoła w Polsce 2013-2017*, Poznań 2016, s. 259-272.
- Śmigiel W., *Zaangażowanie katolików świeckich w politykę – specyfika sytuacji w Polsce*, w: *Kościół. Komunia i dialog*, red. P. Kantyka, J. Czerkawski, T. Siemieniec, Kielce 2014, s. 279-291.
- Valentini D., *Segni dei tempi*, w: *Dizionario di Pastorale della comunità cristiana*, a cura di V. Bo, C. Bonacelli, I. Castellani, F. Peradotto, Assisi: Cittadella Editrice 1980, s. 532-534.
- Wons K., *Strategie Apostołów*, „Pastores”, 2014 nr 2, s. 9-12.
- 1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*, red. P. Ciecieląg [i in.], Warszawa 2016.